

ויש שחלקו על דין זה ונקטו שאיסור חדר"ג לא נאמר על זקוקה אלא על אשתו ממש (ע' באריכות בשו"ת חכם צבי קטז; ירש יעקב). ויש אומרים שבמקום יבום לא החרים רבנו גרשום כלל מלהיות לו שתי נשים (עריטב"א מד. ובמדכי לא; ספר התרומה קלג, שו"ע א, י ובמובא להלן כד.).

ג. כתבו אחרונים שגם יבמה שנופלת לחליצה מדאוריתא ולא ליבום, כגון אלמנה לכהן גדול – זיקתה אוסרת את קרובותיה על היבם, כי עכ"פ היא זקוקה לו לחליצה (עפ"י ים של שלמה; קרן אורה כו; בית מאיר קעה, ב). ויש שנסתפקו בדבר (עפ"י אור שמח ז, א ועוד).

ב. אמרו בגמרא שאפילו לרב המתיר לישא את קרובת זקוקתו כאמור, דוקא לאחר מיתת הזקוקה מותר, אבל כל עוד היא קיימת ועומדת ליבום – אסור, שהרי בכך שישא את אמה או את אחותה הוא מבטל מצות יבום וחליצה.

יתר על כן, חושש רבי מאיר לביטול מצות יבמין אפילו בספק; כגון ארבעה אחים, שנים מהם נשואים שתי אחיות ומתו הנשואים לאחיות, אין האחים הנותרים מיבמים אלא חולצים, כי אם ייבם אחת חוששים שמא ימות האח האחר קודם שייבם או יחלוץ לשניה [שלזמן מרובה חוששים למיתה עתידית (תוס'. וערמב"ן)] ואז תצא השניה משום אחות-אשתו ותיבטל מצות יבמין, לכך חולץ ואינו מיבם שגם אם האח האחר ימות, לא תיפקע הזיקה מהאחרת [ודלא כרבי עקיבא האוסר אחות חלוצתו מהתורה כמו אחות אשתו, ולדבריו אין חילוק אם מיבם או חולץ. תוס' עפ"י גמרא מד.]. ובדין היה שיוכל לחלוץ לראשונה וליבם לשניה, אלא גזרה שמא ייבם קודם ואז קיים חשש של ביטול מצות יבמין (רש"י ור"ד). [ואולם אם יש אה נוסף או יותר, משמע בסוגיא להלן (כו:)] שאין חוששים שמא ימותו שנים ותבטל מצות יבמין]. רבן גמליאל אינו חושש לביטול מצות יבמין אפילו בודאי, כגון שהיה נשוי לאחות יבמתו הקטנה בקדושין דרבנן, מותר לו להמתין עד שתגדיל ועל ידי כן להפקיע זיקתה של היבמה.

א. כתבו התוס': דוקא בכגון זה מתיר רבן גמליאל, מפני שכבר נשואה לו, אבל לכתחילה אסור לקדש ולישא את אחות זקוקתו ולהפקיע הזיקה (וכן נקט הריטב"א. וע' גם בתוס' להלן (כט. ד"ה אלא) שאין שום תנא המתיר לבטל להדיא מצות יבמין).

והרמב"ן (כ) והרשב"א והמאירי חולקים וסוברים שרובן גמליאל מותר לבטל מצות יבמין אפילו אינה נשואה.

ולא מצינו תנא הסובר שאסור לבטל מצות יבמין בודאי ומותר בספק (עפ"י רמב"ן כו.). ולדעת רבי יוחנן (כה.) אין לחוש למיתה ולביטול מצות יבמין שמשום כך נצריך חליצה במקום יבום (ולדבריו אין תנא הסובר כן, ומשום כך אמר 'אחיות איני יודע מי שנאן' כלומר אינה משנה. ע"ש וברשב"א).

ב. יש לצדד שאיסור ביטול מצות יבמין אינו אלא מדרבנן, שעושה כן בגרמא בעלמא [וגם מפני שלעולם כשהולץ מבטל מצות יבום ברשות התורה]. וזהו הטעם שרבן גמליאל מתיר לבטל (עפ"י קרן אורה כו. [ומ"מ נראה שאין להוכיח מכאן שחוששים למיתה באיסור דרבנן, כמו כאן שחוששים שמא ימות ונמצא מבטל מצות יבמין שהוא איסור דרבנן – כי הכל איסור אחד הוא, שכשאסור לבטל מצות יבמין אסרו גם כן להיכנס לספק, משא"כ בעלמא יתכן שלא חידשו לאסור דבר משום חשש מיתה בדרבנן]. ואולם מלשון הרמב"ן (כט. ד"ה מתניתין) יש לדקדק קצת שלבטל ממש י"ל שאסור מהתורה).

דפים יח – יט

כז. א. באלו אופנים נחלקו החכמים אם יש איסור לייבם משום אשת אחיו שלא היה בעולמו?

ב. האם זיקה ככנוסה ולמאי נפקא מינה?

ג. שתי יבמות נכריות או קרובות שנפלו משני אחים – מה דינן לענין יבום וחליצה אצל האח השלישי?

א. שני אחים ומת אחד מהם ויבם השני את אחיו ואחר כך נולד אח נוסף, ומת השני; לתנא קמא, הראשונה יוצאה משום אשת אחיו שלא היה בעולמו, והשניה (- אשתו האחרת של השני) - משום צרתה. ורבי שמעון חולק וסובר שמייבם לאיזו מהן שירצה, כי כשנולד מצאה בהיתר, שלא היתה עליה כלל זיקת הראשון (אבל חכמים סוברים ולקחה לו לאשה ויבמה - עדיין יבומין הראשונים עליה). נולד השלישי קודם שייבם השני - הסיק רב פפא שבזה מודה רבי שמעון שאסורה משום אשת אחיו שלא היה בעולמו, ודלא כר' אושעיא שאמר חלוק היה רבי שמעון אף בנו. [ולדבריו אין איסור אשת אחיו שלא היה בעולמו אלא באח אחד שמת ואח"כ נולד לו אח, או בשני אחים ולא ייבם השני ולא מת]. והשיבו על דבריו מהברייתא.

ב. בארו בגמרא את טעמו של רבי אושעיא בשיטת רבי שמעון שנוולד (האח השלישי) ואח"כ ייבם (השני) ומת - מייבם הנולד, לפי שיש זיקה וזיקה ככנוסה, וכאילו כבר ייבם השני קודם שנוולד. והקשו על כך, וחילק אביי [שלא כדעת רב יוסף] בין נפילה לפני יבם אחד שאז אומרים זיקה ככנוסה, ובין שני יבמים שאינה נחשבת ככנוסה ואסורה על הנולד משום אשת אחיו שלא היה בעולמו. והקשו על חילוק זה מדברי רבי שמעון בברייתא.

א. אף שלדעה זו זיקה ככנוסה מדאורייתא כמוכח בגמרא (וכ"כ הריטב"א), מבואר בתורי"ד שקידושין תופשים באחותה (וכ"כ בקרן אורה. ועוד כתב שהבא על שומרת יבם של אביו אינו חייב משום 'אשת אביו'. וע"ע בית ישי מא).

ב. מבואר ברש"י ובעוד ראשונים שלרבי אושעיא אומרים זיקה ככנוסה גם אם השני לא ייבם כלל עד שמת - הנולד מייבם.

והמאירי הביא בשם חכמי נרבונא שאם כבר גדל הנולד ועדיין השני לא מת ואינו רוצה לייבם ואחר כך מת - אין אומרים בזה 'זיקה ככנוסה' ואסורה לנולד.

ג. יש אומרים שלדברי אביי שמחלק בין יבם אחד לשני יבמים, כמו כן יש חילוק בין נפלה יבמה אחת או שתי יבמות שנפלו [מאח אחד] לאח אחד (עפ"י תו"י, תורא"ש ותוס' מהר"ם). ואילו מהרש"א כתב שבזה מודה אביי שאומרים זיקה ככנוסה כלפי כל אחת מהן.

ד. לדעת רב יוסף שגם בכמה אחים אומרים 'זיקה ככנוסה' לרבי אושעיא, צדד הרמב"ן שדוקא כלפי גדול האחים אומרים כן מפני שעליו מוטל לייבם.

ונחלקו ראשונים לדעת רב יוסף, כאשר מת אח אחד ונפלה לפני כמה אחים ומת אחד מן האחים קודם שייבם, והיתה לו אשה אחרת; יש אומרים שאם אחד מן האחים ייבם אחת מהן, נפטרה השניה משום צרתה שהרי אילו היה השני חי אולי היה מייבם את הראשונה וככנוסה היא אצלו והרי כאן שתי יבמות מבית אחד. ויש חולקים וסוברים שאין אומרים 'זיקה ככנוסה' אלא כלפי פקיעת זיקה ראשונה מהאח הנולד מפני שאחד מן האחים עומד לייבם, אבל אין נחשבת ככנוסה למת כלפי האחים שהיו בעולמו וראויה להם (עריטב"א. וי"א שגם לדעה זו אמנם אין השניה נפטרת בלא חליצה אבל אסור לייבמה, שלחומרא אנו רואים אותה ככנוסה למת. עפ"י חו"א סד, א). כנוכר, השיבו בגמרא על דברי ר' אושעיא, ואם כן למסקנא אין שום מקור לומר זיקה ככנוסה (ע' גם ברמב"ן ורשב"א כט. שאין לתלות סברא זו בב"ש כיון שסברא דהויה היא).

בירושלמי הביאו ברייתא אחרת המסייעת לדברי רבי אושעיא. ואולם רבי יוחנן שם נקט כרב פפא בתלמודנו.

מבואר בגמרא נפקותות נוספות בשאלה זו, כדלהלן.

ג. שתי יבמות שאינן קרובות זו לזו שנפלו משני אחים, ומת אחד תחילה ואח"כ מת השני קודם שכנס או עשה מאמר – השלישי מייבם או חולץ לשתיהן. ואולם אם היינו נוקטים זיקה ככנוסה אף בשני יבמים, הרי זה נידון כאילו השני ייבם קודם שמת וכאילו נפלו שתיהן מבית אחד שהשלישי חולץ או מייבם לאחת מהן והשניה פטורה מן הדין [אלא שיש לגזור בדבר מדרבנן], מלבד אם נפלו שתיהן בבת אחת [שמתו שני האחים יחדיו וכרבי יוסי הגלילי שאמר אפשר לצמצם], או כשהראשונה שנפלה היא ערוה לשני, שאינה זקוקה לו כלל (תוס') – באופן זה מייבם השלישי את שתיהן.

שתי יבמות שהן קרובות זו לזו כגון אחיות, שנפלו משני אחים; אם אומרים זיקה ככנוסה, הרי הראשונה שנפלה נידונית כאילו נתייבמה ושוב כשמת בעלה אין אשתו נופלת ליבום לפני השלישי משום אחות אשה, והראשונה מתייבמת ולא השניה. ורק כשנפלו בבת אחת [אם אפשר לצמצם] יוצאות שתיהן בחליצה, ולרבי שמעון יוצאות ללא חליצה (ואשה אל אחתה לא תקח לצרר – בשעה שנעשו צרות זו לזו לא יהא לך ליקוחין באחת מהן), אבל אם אין אומרים זיקה ככנוסה – גם כשנפלו בזו אחר זו כך דינם.

דף יט

כת. א. האם מאמר קונה קנין-גמור או קנין-ודאי ביבמה אם לאו? מאי נפקא מינה?
ב. העושה מאמר ביבמתו שלא מדעתה – מה דינו?

א. לדברי בית שמאי, מאמר קונה קנין גמור מדאורייתא (ע' להלן ל. ותוס' כט.), אבל אנו נוקטים שאין מאמר קונה אלא מדרבנן והוא נידון כקנין לחומרא בלבד. רבי שמעון סובר שהמאמר נידון כספק אם קונה (לרש"י, קנין גמור. לר"י, אפשר שאינו אלא קצת קנין) או אינו קונה כלל. (וע"ע להלן נא דעות שאר תנאים). ונפקא מינה לשלשה אחים שמת אחד מהם ועשה בה שני מאמר ומת; לחכמים – חולצות ולא מתייבמות (ומת אחד מהם יבמה יבא עליה – מי שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמים), ולרבי שמעון מייבם לאיזו מהן שירצה וחולץ לשניה – שמא מאמר קונה וכאילו כנסה השני ויכול השלישי לייבם אחת מהן כדין שתי יבמות הבאות מבית אחד, שמא אינו קונה ויכול לייבם שתיהן, הלכך מייבם אחת ממה נפשך, וחולץ לשניה מפני הספק.

וכן נפקא מינה בשני אחים ומת אחד מהם ועשה השני מאמר ביבמתו ונולד אח שלישי ומת השני; אם מאמר קונה במקצת, הראשונה (- בעלת המאמר) יוצאת משום אשת אחיו שלא היה בעולמו והשניה (- אשת השני) חולצת ולא מתייבמת, כי אין במאמר קנין גמור להחשיבה לזו כצרת ערוה, ואם מאמר קונה מספק, לרבי שמעון שאמר ייבם ולבסוף נולד מותרת – השלישי חולץ או מייבם לשניה, ובעלת-מאמר פטורה מכלום (דמה נפשך; אם מאמר אינו קונה כלל הרי היא אשת אחיו שלא היה בעולמו, ואם מאמר קונה, הרי נפטרת מפני שייבם את צרתה), אבל חלץ לבעלת מאמר לא נפטרה צרה, שמא מאמר אינו קונה והריהי אשת אחיו שלא היה בעולמו ואין חליצתה כלום לפטור את השניה.

ב. העושה מאמר ביבמתו שלא מדעתה; רבי אומר קנה (כביאה ביבמה שקונה שלא מדעתה) וחכמים אומרים לא קנה (כקדושין דעלמא).
א. הלכה כחכמים.
וגם לרבי צריך להודיע לה [ובקטנה – לאביה] תחילה ואח"כ יקדשנה אפילו בעל כרחו (עפ"י תוס' קדושין מד.).

- ב. לרבי, מאמר קונה בעל כרחא אף על פי שעומדת וצווחת שאין ברצונה לזכות בכסף שנותן לה (עפ"י דבר אברהם ח"ב יח).
- ג. גט יבמין שהיבם נותן ליבמתו ופוסלה עליו בכך מדרבנן (כדלהלן נב), אם נתנו לה שלא מדעתה – אמרו בירושלמי (ה,ד) שלא פסל, בדומה לחליצה שאינה אלא לדעתה. וכתב בספר אור שמח (יבום ה,א) שזה אמור רק לרבי המדמה מאמר ליבום ועל כן הגט דומה לחליצה, אבל לחכמים שהמאמר כקידושין, אף הגט כגירושי אשה דעלמא ומועיל שלא מדעתה.

דף כ

כט. א. חייבי לאוין, איסורי עשה, לאו-ועשה, או אלו האסורים מדרבנן – מה דינם לענין חליצה ויבום, לכתחילה ובדיעבד?

- ב. מה הדין בכל אלו כשנפלה עמה אחותה מאח אחר ליבום?
ג. סריס וזקן – מה דינם לענין יבום, ולענין יבום נשותיהם?

א. כל שהיא איסור ערוה – לא חולצת ולא מתיבמת, וכן צרתה. ואם בא עליה או על צרתה חייב כרת. ואם חליץ – אין חליצתה כלום וכשרה לכהונה, כדלעיל.
חייבי לאוין, כגון ממזרת לישראל או גרושה לכהן – הסיקו שמהתורה מתיבמת אבל גזרו חכמים ביאה ראשונה אטו ביאה שניה, הלכך חולצת ולא מתיבמת, ואם בעלו קנו ונפטרה צרתה. והעלו בתיובתא דעת האמוראים שאמרו אף בדיעבד לא נפטרה הצרה משום שאין עשה דיבום דוחה ל"ת מפני שאפשר בחליצה – שחליצה במקום יבום לאו כלום היא.

א. חייבי לאוין, צרותיהן חולצות או מתיבמות (עפ"י תוספתא; ירושלמי; אה"ע קעד, א. וערש"י יא: ד"ה פסולה) דמלתא דפשיטא היא ואין צריך להשיענו.

ב. לרבי עקיבא שאמר (מט.) אין קדושין תופשים בחייבי לאוין, הרי הם כחייבי כריתות ואינם בני חליצה ויבום וצרותיהם פטורות (עפ"י גמרא ט. ותוס'; רש"י מד סע"א).

ג. יתכן ולרבי יוסי (המובא בירושלמי חלה) חייבי לאוין עולות לחליצה ואינן עולות ליבום מדין תורה (ער"ש חלה ב, א. וע"ע במשך-חכמה תצא כה, ז שנראה מדברי הירושלמי (יבמות א, א) שאין יבום מחייבי לאוין מדין תורה ואעפ"כ אם בעלו קנו, וכמו שקדושין תופשים בחי"ל אעפ"י שביאתם אסורה).

ד. מבואר בתוס' שאין התר מהתורה לחייבי לאוין אלא תחילת ביאה, אבל גמר ביאה אסורה מפני שכבר נתקיימה מצות יבום. וכמה ראשונים חולקים וסוברים שמכל מקום המצוה נמשכת עד גמר ביאה (ערמב"ן ורשב"א).

ה. עבר וייבם, יש מי שכתב שהולד חלל מדרבנן (עפ"י ספר המקנה קדושין סו: אחיעזר ח"א ד). ויש מצדדים לומר שהתחלל מדאורייתא (עפ"י קרן אורה כא: ועוד. ולדעת התוס' שבגמר ביאה אסורה – ודאי הולד חלל וכן היא מתחללת בגמר ביאה. וע"ע מנחת חינוך רסז). ובחללה שנפלה לפני כהן ונתייבמה – נראה שהולד חלל מדאורייתא כאמו אף לדעה ראשונה (עפ"י אמרי משה י, ט).

איסור-עשה או לאו-ועשה כגון אלמנה מן הנשואין לכהן גדול (שיש בה לאו דאלמנה ועשה דבעולה). ורביא אמר אף אלמנה מן האירוסין יש בה עשה ד'קדשים תהיו' ואולם סתמא דגמרא לא נקטה כן, ואפשר שאף רבא חזר בו למסקנא – מדין תורה הן עולות לחליצה ולא ליבום, שאין עשה דוחה עשה וכל שכן לאו ועשה [אבל נתברר לחליצה מיבמתו. והרמב"ן צדד שלפי המסקנא חיוב חליצה בחייבי לאוין-ועשה הוא מסבירא ולא מדרשת 'במתו'. ויש סוברים שאינה צריכה חליצה אלא מדרבנן (עפ"י ריטב"א, ומוכא שיטה זו בתורא"ש ובמאירי. וערמב"ן ורשב"א כאן ורשב"א לה סע"ב). ואם בעל – לא קנה ולא נפטרה צרתה.

קעב